

סוגיית הפת שעיפשה (ז.)

בגמרא בדף ז. נאמר: "אמר רבה בר רב הונא אמר רב, הפת שעיפשה - כיון שרבתה מצה, מותרת. היכי דמי? אילימא דידע בה דחמץ היא, כי רבתה מצה מאי הוי, אלא דלא ידעינן בה אי חמץ הוא אי מצה הוא". ועל זה שואלת הגמרא: "מאי איריא כי רבתה מצה, אפילו כי לא רבתה מצה נמי ניזיל בתר בתרא?!".

יש להבין מה ההווא-אמינא של הגמרא שידע בה שחמץ היא ודחתה זאת, כי רבתה מצה מאי הוי, מה בכלל ההווא-אמינא לומר שזו כוונת רב, שפת שיודעים שהיא חמץ, אם רבתה מצה תהפך להיות היתר?!

אפשר לפרש:

(א) באמת אין כאן הווא-אמינא, אלא הדברים נאמרים בלשון שאלה ותשובה, וזוהי צורת בירור של דבר פשוט, כי באמת אין שום סלקא דעתך שדבר שידוע שהוא חמץ יהיה מותר על-ידי ריבוי שימוש וכו'.

(ב) ניתן לדייק בלשון הגמרא שנקטה אילימא דידע (בלשון עבר) ולפרש שכוונת השאלה היא כך: אם נאמר שמדובר שידע שפעם הניח חמץ בתיבה זו וכעת אינו יודע מה עלה בגורל אותו חמץ, אלא שמוצא פת מעופשת בתיבה, ועל זה אמר רבה בר רב הונא שאם רבתה מצה (ולהווא-אמינא היינו השימוש בתיבה היה ברובו למצה) מותרת, ועל זה מקשה הגמרא כי רבתה מצה מאי הוי? שזה לא יועיל שרבה השימוש בתיבה למצה, כיון שכעת יש לנו ספק, והיה מוחזק לנו בודאות שהיה חמץ ודאי בתיבה זו. ומנא לן שהוציא בכלל את הודאי חמץ מהתיבה - אף-על-פי שהשתמש בה גם למצה? ולכן מסיקה הגמרא שמדובר שאין לו ידיעה ודאית שפעם הניח דוקא חמץ לבד אלא שמעולם יתכן שהשתמש בתיבה גם לחמץ וגם למצה וגם כעת אינו יודע מה יש בתיבה ולכן אין מוחזקות של איסור חמץ בתיבה, ובכחאי-גוונא באמת אמר רבה בר רב הונא שאם רבה השימוש (בהווא-אמינא) של מצה יש ללכת אחר הרוב ולקבוע שפת זו היא מצה.

רבנו דוד בסוגייתנו אינו גורס כלל את שאלת הגמרא - "אילימא דידע בה דחמץ היא" וכו' שמופיעה בגירסתנו. ונראה שסבר שזה ודאי פשיטא ואין בזה שום סלקא דעתא. וגירסתו היא - "היכי דמי אילימא דלא ידעינן אי חמץ הוא אי מצה הוא" וכנראה שלגירסתו ההמשך הוא - "למה לי שרבתה מצה, אפי' אם לא רבתה ניזיל בתר בתרא" - וכך משמע שם בפירושו. אולם גם על גירסתו - שבהווא-אמינא כבר היה ברור שלא ידעינן אם חמץ או מצה - מקשה רבנו דוד: תימה הוא זה פשיטא דלא ידעינן אם חמץ הוא אם מצה דאם ידעינן מה יש להסתפק. ועיין שם מה שמיישב. רבנו דוד נמנע מלפרש שהסלקא דעתא היא באופן שפעם ידע שהניח שם חמץ ואין לו ידיעה שהוציאו משם וכעת מסופק על חמץ זה שבכהאי-גוונא באמת לא יועיל רבתה מצה, שהרי היה לנו ודאי איסור וספק לנו אם יצא משם ולסמוך על ריבוי מצה להפקיע ודאי חמץ - אי-אפשר.

העולה מן האמור, שאם נפרש כפירוש שני בהבנת ההווא-אמינא, לגירסתנו שיש סלקא דעתא שאף-על-פי שידענו בודאי שפעם הניח שם חמץ ואין לו ידיעה מה קרה אתו, אם אחר-כך השתמש בתיבה במצה ברוב הפעמים, הפת שמצא כעת תהיה מותרת כמצה, אלא שהגמרא דחתה הווא-אמינא זו בטיעון שאין די בכך שרבתה מצה להוציא מידי ודאי חמץ שהיה בתיבה, כי אולי החמץ נשאר שם ומעולם לא יצא משם. אך אם באמת תהיה סברא שיתכן באמת שהחמץ יצא משם, בכהאי-גוונא אולי נקל וכפי שיתבאר לקמן. ולרבנו דוד שאינו גורס זאת בגמרא, בארנו שדעתו שבאופן כזה, שידע שהניח שם פעם חמץ, יש לחוש שמא זוהי הפת שכעת נמצאה שם ואין להקל בשום סברא אלא רק בודאות מוחלטת, ודאות שבאופן ברור אין לנו.

הגמרא בהמשך שואלת: "ניזיל בתר בתרא", כמו במעות מעשר ולמה צריך את התנאי שרבתה מצה? ועונה שהכוונה שרבתה ימי מצה וראויה להתעפש גם בימי הפסח ועל זה נאמר שהיא מותרת. ומקשה הגמרא "אי הכי פשיטא"? ומפרש רש"י²: "אפילו ספק ליכא, דמסתמא ודאי בדקה והא מצה היא". אך רבנו דוד שם מקשה על פירושו, וז"ל: "ואין זה נכון, דהא ודאי כולה שמעתין בלאחר בדיקה איירי, דומיא דשוקי ירושלים שהם עשויים להתכבד בכל יום, שאם לא כן, אין דיננו לילך בתר בתרא, מידי דהוה אמעות שנמצאו בהר הבית שהן חולין מפני שאינו עשוי להתכבד" וכו'. בקושייתו על רש"י מתכוון לטעון שאין זה פשיטא, שהרי גם כשרבו

1. ד"ה היכי דמי.

2. ד"ה אי הכי פשיטא.

ימי מצה וראויה להתעפש בתוך ימי הפסח, עדיין סיבת ההיתר היא כיון שבדק החמץ מקודם, ומכח הבדיקה שעשה לפני פסח אנו אומרים 'זיל בתר בתרא', והיא גופא אתא לאשמועינן כמו בשווקי ירושלים, שרק בגלל שעשויים להתכבד, המעות מעשר, ואם כן אין זה כל כך פשיטא. ולכן מפרש רבנו דוד ששאלת הגמרא "פשיטא" - היא שאם כיבוד של שווקי ירושלים הוא מספיק טוב שנאמר 'קמא קמא אזיל והאי דבתרא הוא', כל שכן בבדיקה שהיא עדיפה על כיבוד שווקי ירושלים שנאמר סברא זו. ובאמת, יסוד ההיתר גם ברבו ימי מצה הוא מדין 'זיל בתר בתרא', שנובע מבדיקת החמץ שנעשתה קודם הפסח.

נראה שרש"י סובר שבכהאי-גוונא שרבו ימי מצה ועשה בדיקת חמץ לפני הפסח, אין צורך כלל בסברת 'זיל בתר בתרא', ובלאו הכי יש להקל מכח הבדיקה ולכן זה פשיטא, שכיון שרבו ימי מצה וראויה להתעפש אחר הפסח, והוא הרי עשה בדיקה ומסתמא ודאי בדק את התיבה הזו - הרי זו מצה. שהרי העמדנו באופן שאין לו ידיעה ודאית שהיה שם פעם חמץ, ובכהאי-גוונא שכל החשש הוא ספק ואין חזקת איסור כלל, ויש מסתמא חזקה שודאי בדקה, פשיטא שיש להקל ללא סברת 'זיל בתר בתרא', ורש"י באמת סובר שסברת 'מסתמא ודאי בדקה', וסברת 'זיל בתר בתרא', הן סברות נפרדות, דלא כרבנו דוד. וכך יש לדייק בלשונו, שכתב³: "... אלמא בכל דבר העשוי להתכבד אמרינן 'קמאי קמאי אזור', וסתם תיבות שמשתמשים בהן אוכלין, נוטלין ראשון ראשון כדי שלא יתעפשו, וכל שכן שמסתמא בדקה זה אור ל"ד והאי דבתרא היא ומצה היא". ומוכח מדבריו, שסברת 'זיל בתר בתרא' אינה נובעת מבדיקת החמץ, אלא היא נובעת מהרגלי השימוש של בני אדם בתיבות שמאכסנים בהם אוכל, שקודם מוציאים את הישן לאוכלו קודם שיתעפש ואחר-כך לוקחים את החדש יותר ("וישן מפני חדש תוציאור"). וזו סברא שקיימת בכל ימות השנה, ובפסח נוספת עוד סברא, שכיון שבדק את הבית מחמץ, מסתמא בדק גם תיבה זו, ואם היה בה חמץ, היה מבערו.

לאור האמור מובן שרש"י לשיטתו סובר שבאופן שרבו ימי מצה וראויה להתעפש בתוך ימי הפסח ויש כאן סברה שעשה גם בדיקת חמץ, יש להקל גם בלי סברת 'זיל בתר בתרא' הרגילה, ולכן שואלת הגמרא - "פשיטא". לכן מעמידה הגמרא באופן שעיושה מרובה שיש אפשרות לתלות זאת גם בחמץ מלפני הפסח, או במצה שנתעפשה לאחר הפסח על-ידי שהניחו עליה פת חמה וכו', שבכהאי-גוונא חידש לנו רבה בר רב הונא שמותרת

3. סוף ד"ה בהר הבית.

הפת, ותולין להקל, שכיון שבדקה, מסתמא מצה היא, ובאמת אין צורך בסברת 'זיל בתר בתרא'. ולרש"י, באמת אין הכי נמי, בכל ספק שיש בפת שנמצאת בפסח יש שתי סברות להקל: א. 'זיל בתר בתרא', שנובע מהרגלי השימוש כדלעיל. ב. בדיקת חמץ שעשה. ובזה יש עדיפות לחמץ על פני מעשר שני ששם יש רק סברת 'שווקי ירושלים' עשויים להתכבד'. ולפי זה בפת שנמצאת בפסח מעופשת, למסקנה יתכן להקל אפילו באופן שידענו שפעם הניח בתיבה זו חמץ, שכעת יש לנו שתי סברות לומר שהוציא משם החמץ שהיה שם פעם: א. 'זיל בתר בתרא' מצד הרגלי השימוש. ב. בדיקת חמץ. ורק בהווא-אמינא הגמרא סברה שיש רק סברת בדיקת חמץ, ולכן דחתה שאי-אפשר להעמיד שמדובר באופן שהיה ודאי חמץ פעם בתיבה וכפי שביארנו לעיל. ולדעת רבנו דוד שסובר שיש כאן רק סברא אחת, מצד בדיקת חמץ שדומה לכיבוד שווקי ירושלים, ודאי שבמקום שידענו שהיה ודאי חמץ בתיבה - אין להקל.

ולאור מה שפירשנו בשיטת רש"י, יש ליישב קושיית האחרונים. הגמרא מביאה ראיה לסברת 'זיל בתר בתרא' ממעות מעשר שני. ורש"י מפרש שהראיה היא מכך שמעות שנמצאים בירושלים בשעת הרגל, מעשר, ולא אמרינן שאלו מעות חולין של רוב ימות השנה, הואיל ושווקי ירושלים עשויים להתכבד בכל יום, ומוכח שהולכים בתר בתרא ולא אחר רוב השנה. והקשו האחרונים הנ"ל, מה הראיה לסוגייתנו? אולי דוקא שם אזלינן לחומרא לומר שאלו מעות מעשר, אך מנא לן להשתמש בסברת 'זיל בתר בתרא' גם לקולא ולהקל בפת שעפשה, שהיא מצה מכח סברת 'זיל בתר בתרא'?

המני-יהושע⁴ מפרש שהראיה היא מזה שהמעות חולין בשאר ימות השנה, ומשמע שאפילו לקולא הולכים בתר בתרא. אלא שרוב הראשונים למדו כרש"י, שהראיה היא משעת הרגל שהיו מעשר. הצ"ח מאריך בנסיון ליישב את ראיית הגמרא ממעות שנמצאו בירושלים לדין פת שעפשה ובסוף דבריו נדחק לתלות סוגיא זו רק לשיטות האמוראים⁵ שפסקו כרבי יהודה שחמץ לאחר הפסח אסור בהנאה מדאורייתא, ואם כן לא הוא דבר שיש לו מתירין, ודומה למעות שנמצאו שגם להם אין מתירין, וכשם ששם אזלינן בתר בתרא, הכי נמי בפת שעפשה. אך לדעות שפוסקות שחמץ מיקרי דבר שיש לו מתירין כי אחר הפסח אינו אסור

4. פני-יהושע בסוגייתנו ד"ה שם ניזול בתר בתרא. וצ"ח בסוגייתנו ד"ה והנה סוגיא זו.

5. לקמן כט.

בהנאה מדאורייתא אלא רק מדרבנן (כדעת ר"ש), באמת אין להקל בפת שעיפשה, אפילו אם רבו ימי מצה ואפילו שיש סברת 'זיל בתר בתרא'.

לאור מה שדייקנו בדברי רש"י, יש לחלק ולומר שאף-על-פי שחמץ מיקרי דבר שיש לו מתירין ובעלמא לא אזלינן בתר רובא ולא בתר בתרא כי עדיין אין זה נחשב ודאי, אך בפת שעיפשה ונמצאה בפסח באופן שאין עיפושה מוכיח עליה שהיא מקודם לפסח, יש כאן שתי סברות להקל:

א. 'זיל בתר בתרא', שנובע מהרגלי השימוש הקבועים של האדם באוכלין ומסתמא העיפוש הוא מעכשיו. ב. הבדיקה שעשה קודם הפסח שמסתמא ודאי בדקה.

ומכח שתי סברות אלו, אין זה מוגדר שיש פה חזקת איסור ולא מהני רובא בדבר שיש לו מתירין כהגדרת הצ"ח, אלא מכח סברות אלו מוגדר שודאי מה שהיה מקודם כבר הוצא מהתיבה ואפילו יודע שפעם הניח חמץ בתיבה זו. ובר מן דין יש להעיר, שהצ"ח נוקט כדבר פשוט שפת שעיפשה ואין ידוע מה היא, נחשבת כדבר שיש לו מתירין (אם מותרת מדאורייתא אחר הפסח) ולכן לא מהני רוב. והמשנה-למלך⁶ מחלק בין ידוע שנתערב איסור עם היתר ודאי, לבטל את האיסור על-ידי רוב היתר, שבזה אם יש לו מתירין - לא בטיל, לבין מצב שיש לנו ספק מהו הדבר שנמצא לפנינו - איסור או היתר - שבזה הולכים אחר הרוב להתירו אף-על-פי שיש לו מתירין, שרק כשבאים להפוך איסור להיתר על-ידי ביטול, אי-אפשר לעשות כן אם יש לו מתירין, אך כשבאים לברר מהו הדבר שלפנינו או מניין הוא - בזה אזלינן בתר רובא אפילו בדבר שיש לו מתירין.

בטוב רואי⁷ מבאר הרב זצ"ל שדעת רבנו חננאל בסוגיה, שכל ההיתר של פת שעיפשה ורבתה מצה, הוא רק לאחר הפסח, דהוי איסור דרבנן, ולא בתוך הפסח שיש בו איסור דאורייתא, נובע מכך שמה שסומכין לילך בתר בתרא, אינו בתורת ודאי, אלא שסברת 'זיל בתר בתרא' יוצרת ספק, ולכן רק לאחר הפסח הוי ספיקא דרבנן ולקולא, אך בתוך הפסח - גם מכח סברת 'זיל בתר בתרא' הוי עדיין ספיקא דאורייתא ולחומרא. ומוסיף שם שיש לפרש כן גם לשיטת רש"י שכותב⁸ - "אפי' ספק ליכא דמסתמא ודאי בדקה והא מצה היא" ומשמע שבעלמא כשלא רבתה מצה ויש רק סברת 'זיל בתר בתרא' הוי באמת רק ספיקא. וכן הדין שמעות שנמצאו בירושלים

6. פרק ז מהלכות מעילה הלכה ו ד"ה אך דברי הר"ן הללו וכו'.

7. פסחים ז. ד"ה אמר רבה בר רב הונא וכו'.

8. שם ד"ה אי הכי פשיטא.

שבשעת הרגל הם מעשר - בגלל סברת שווקי ירושלים עשויים להתכבד חזיל בתר בתרא - אין זה אלא מספק, ולחומרא הם מעשר (ונפק"מ שאם יקדש בהם אשה, תהיה ספק מקודשת שאולי הם חולין) ולא לקולא.

לפי מה שדייקנו ברש"י אין הכרח לדחוק שסובר כרבנו חננאל, ובאמת אף-על-פי שסברת 'זיל בתר בתרא' לבדה אינה בתורת ודאי להתיר גם נגד רוב, ולכן באמת במעות שנמצאו, היותן מעשר הוי בתורת חומרא, מכל מקום בחמץ שיש גם סברת 'זיל בתר בתרא' שמכחה יש סברא שגם ודאי חמץ שהיה כאן כבר הוצא, כחלק מהרגלי השימוש להוציא הישן ולאוכלו קודם, ובנוסף לכך גם עשה בדיקה לפני הפסח, בכהאי-גוונא הוי כודאי ולא כספק, ומותרת הפת אפילו באכילה בתוך ימי הפסח. וכדמשמע באמת שלמדו רוב הראשונים פשט (מלבד הר"ח) שאפילו באכילה בתוך הפסח יש להתיר. ומה שכתב רש"י באותו דבור - "אפילו ספק ליכא" - אין כוונתו להיתר פת שעיפשה בעלמא, אלא כלפי מעות מעשר, שבאמת שם זה מדין ספק, אבל בפת שעיפשה באופן שרבו ימי מצה, שמסתמא התעפשה לאחר הפסח, בזה פשיטא שנתיר, שאין כלל ריעותא, ובאופן שיש ספק בעיפוש ממתי הוא, אם יש את סברת 'ניזיל בתר בתרא', ובנוסף בדיקת החמץ שעשה, יש להתיר ואפילו באכילה בתוך הפסח.